

Самур

№ 12 (247) 2011-йисан 24-декабрь

1992-йисан январдилай акъатзава

2012-йис КВЕЗ КУТУГРАИ!

ГУРЛУДИ ХЬАНА

Алай йисан 14-декабр из Дагъустан Республикадин Магъачкъала шегъерда и улк-ведин гъукуматдин газет тир "Лезги газетдин" 90 йисан юбилей гегъеншдиз къейд авуна. Са йис алатаидалай куулухъ кыле тухтай и мярекат газаф гурлуди хъана.

90 йисан девирда "Лезги газет" баркаллу рехъ фена, вири йисара ада халкъдихъ галаз, адад шадвилеризни пашманвилиз шерик яз вилики камар къачуна, ам халкъдин миля газетдиз элкъвена. Магъачкъалада кыле феяи мярекатдал газетдин тариҳдикай, ам феяи четин ва баркаллу рекъикай, газетдин къенин ийкъарикай гегъеншдиз рахана.

"Самурдин" колективди Дагъустан Республикадин газет тир "Лезги газетдин" колективдиз ва къелзайбуруз и баркаллу юбилей рикъин сидкъидай мубаракзава, чи къелемдин дустариз чандин сагъвал, яратмишунрин рекъе мадни Чехи агалкъунар Талабзава!

"Самур"

ХВЕНА ЧНА "САМУР"!

Са вичик умуд кутурди алуқъда, халкъдик умуд кутурди симинилай фида. Къулухъ халкъ галайда къвал аттуда, - лутъуда бубайри. Халкъ галачиз, далу авачиз газетни акъудиз жедач. Им гъакъи-къят я. Лезгийрин уъмуърда Чехи вакъиадиз элкъенвай "Самур" газетдин 20 йисан тарих чи журналистри халкъдихъ галаз санал къхъена.

Играли къелдайбур! Күнне газет кхъеначиртла, адаа лайих тир къимет ганачиртла, чи умуми къвалах-дик къуын кутуначиртла чавай "Самур" акъудиз жечир. Чи зегъметдиз къимет гайи күнне чахъ руъни кутуна. Күн чарари, хъсан теклифи газет къвердавай марагълу авуна. Күн күмекдади чна гъэр йисуз газетдив вишералди инсанар агуудна, рикъелай тефир мярекатар кыле тухвана.

20 йис я чна лезги халкъдин тарихар, меденият, ацукун-къарагъун, адетар, хайи чал ва литература теблигъ ийиз. Чна халкъдиз къуллугъ авур сейли ксар, чи зурба камалэгълияр къелдайбуруз генани хъсандин чирзава. Тарихдин икъван гагъди малум тушир чинар винел акъудзава. 20 йис я чна йиф-югъ талана, четинвилеризни дарвилериз таб гана дидед Чалан, лезгивилин таъсиб чугваз. Машгъурвални тъвар-ван патади ваъ, рикъин талабунади ийизва чна и крап. Вучиз лагъайтла, чи халкъдихъ лутъуз тежер къван Чехи ва къиметлу амаратор ава - тарихдин, илимдин, шиширатдин, фольклордин, камалдин хазинияр. Абур ачухарун, и гевгъерар

РЕДАКТОРДИН ГАФ

халкъдив агакъарун чи хиве авайди хъсандин къатгуза чна.

Чаҳъ руъъ кутазвайбур гъакъини "Самур" газетдиз макъалаяр кхъизвай къелемэгълияр я. Газет акъатай сад лагъай ийкъалай абурун чарари "Самурдин" абуру гъана. Чи юбилейдин ийкъара абуру чна мад гъилера къелдайбурун рикъел хъида. Газет кхъиз, ам къелдайбурув агакъариз чаз мукъувай күмек гайи къегъал инсанар хъаначиртла хуъз жечир чавай "Самур".

Хвена чна "Самур"! Азербайжандин къадардал гъалтайла тъмил тир маса халкъарин векилривай хуъз хънанч чинин милли газетар, чна лагъайтла неинки ам хвена, гъакъ газет халкъдин руъъдин чешмедиз элкъуърна. Вучиз лагъайтла халкъдикай даях хъана чаз. Газетдин тираж са акъван чехиди туштани (2 агъзур), са газет 10-12 касди къелзайди, газафбуру "Самурдин" тилитар къватна вилин нинияр хъиз хъзвайди, редакциядиз чалан Кябедиз хъиз икрам ийизвайди фикирда къуртла, чаҳъ агъзурралди таъсиб чугвазвайбур авайди ашкара жеда.

20 йисан къене чна са институтди авур къван къвалахар къилиз акъудна. Пуд агъзурдав агакъна къадим лезги гафар халкъдив агакъарна. Икъван гагъди чап тахъанвай къве агъзурдалай виниз лезги баядар, вишералди бубайрин мисалар, цудралди махар къватна чапна. Сифте яз цудралди лезги къагъриманар

винел акъудна абурукай макъалаяр къхъена. Чи машгъур ва жегъиль къелемэгълийрин яратмишунар теблигъ авуна. Лезги чалан зурба алимрин къвалахар, чи этнографиядиз талукъ материалиар, лезгийрин ацукун-къарагъун, адетар тупалай авуна.

Виликай къвемай йисан январдин вацра чи газетдин 20 йис тамам жезва. Им са уъмуър я. И уъмуър "Самурдин" колективдини къелдайбуру санал яшамишна. И Чехи вакътия санал къейд авун чи эрзиман я. Им "Самур" кхъенвай, къелзай, адан къайтъудик квай, адахъ рикъ кузвой гъэр са инсан патади Чехи сувар я. Им элдин сувар я. Лезги халкъди суварар гъамиша къуын-къуыне тұна, гъиль-гъиле гана тухуда. И суварни чна санал, гурлудақаз къейд ийида. Күн аваз хъурай, "Самурдин" къелдайбур!

**Вуна дұзвал
хуъх, дұзвили
вун хуъда.
Лезги халкъдин
мисал**

"САМУРДИН" ХУШ СУРАҚБАР

АЧИНСК

ГАЗЕТ КХЬИДА

Россияядин Красноярск вилятдин Ачинск шегъерда чи ватанэгълияр тымил авач. "Самур" газетдин 20 йисан юбилейдихъ авсиятда шегъердин лезги медениятдин меркезди вири лезгийриз "Хайи чал хуъзвай газетар хуън" лагъана эвер ганва. Къе дуънъяда 6000-далай, Россияда 270-далай виниз Чалар ава. Гъа са вахтунда гъар ийсуз дуънъяда къве чал терг жезва. Кваз тақыртла, чи Чални ихътин баладик акатда. Къе акъалтзавай несилдин са паяр дидед Чалал рахавчав. Я абуру хайи чалал ктабар ва газетарни къелзава. Чна "Самур" хайи чал хуън ва вилик тухун патал ара датана женг чугвазвай вири-далайни хъсан печатдин органрикай сад яз гъисабзава. Гъавиляй Ачинска виликай къвемай йисуз 60 касди "Самур" кхъин къети авуна.

Камал МУРАДХАНОВ

КУРГАН

ЭВЕРИЗ КІАНЗАВА

Играли "Самур"! И ийкъара Кургандин лезги медениятдин меркезди виликай къвемай йисуз гъихтин мярекатар кыле тухудатла план туънъя. 2012-йисуз меркезди Кургандын чи тъвар-ван авай шаириз, алимриз теклифда. Къве агъзурдав агакъна лезгияр яшамиш жезвай и шегъерда ихътин тедбирриз Чехи тир игътияж ава. "Самурдин" са бази нумраяр ина авай чи са бази ватанэгълийривни агакънава. Дұзлайтла, чаз газет газаф бегенмиш хъанва. Гъавиляй чаз ам акъудзавай журналистириз Кургандын теклифиз кіанзава.

Эмин КЕРИМОВ

КВЕЗ ЧИДАНИ?

КЪВАНЕРАЛ АТІАНВАЙ КХЫНАР

1624-йисуз урусрин сиягъатчи Федот Афанасьевич Котова лезгийрин чилерал къванерал атІанвай кхынар генани пара душуыш жезвайди къейд авунай. Абурукай са къадар кхынрин сирер ачухарнава. Амма гзаф къадардин арабринни персерин кхыннар исяддани сир яз ама. Къадим кхынри сифте яз чаз XI асирда яшамиш хъайи машгъур лезги алим ва шаир Гъусейнан хва Агъмедакай малумат ганай. Чи машгъур алим Амри Шихсаидова са къванцел атІанвай сагъдиз амай Җарар келайла икI малум хъанай: “Шейх, эмир, кадийрин имам, Агъмед, Гъусейнан хва...” И хатIуниз килигайла ам кхъей вахт XI-XII виш йисар тирди малум жезва. Гафар куфи хатIуналди, къакъан гъарфаралди кхъенва. Кхынрин манадиз килигайла, сурун къван туыкIуърнавай жуъре фикирда къура, Агъмед а вахтунда агъваллу, таъсири, диндин ва жемиятдин кылес авай-бурукай сад тир.

Х виш йисан машгъур лезги устIар Гъасанан хва Исгъакъа эцигай бязи дараматрин къванерал кхъенвай текстера Къуръандай шиирар ава: “Я Аллагъдихъ ягъайбур. Аллагъдикай киче хъухъ ва къуватлу гаф лагъ.”

Къванерал атІанвай кхынри хабар гузтайвал, Ахцегъ райондин Къара-Куыре хуруун мискIин 913-йисалай гүгъуныз эцигнай. МискIиндин чукIун тавуна амукънавай дегъзамандин паярилай аквазтайвал, сувагъдал набататрин, геометриядин фигурайрин ва чқадин акунрин нехишар атІанва. И ва маса делилри гъеле X асирда Лезгистанда математика, геометрия ва астрономия хътин илимар вилик фенвайди субутзава.

И йикъара лезги хуэрәй мадни са шумуд къванерал атІанвай кхынар жагъанва. Кыл ақъуддай ксари абур VIII-X виш йисарин гүмбетар я лугъузва. Чи къадим гүмбетрин арада важиблу чка келейринни сурун къванери къазва. Абур авиляй къиметлу я хъи, саки вири кесиб халкъдин гъилералди Чехи устIарри туыкIуърнавай тапмусар я, халкъдин искустводин чал агадынавай тикрап тежедай оригиналар я.

Vətənin
daşı da əzizdir.
Azərbaycan
atalar sözü

BU GÜN AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN 50 YAŞI TAMAM OLUR

İlham Heydər oğlu Əliyev 1961-ci il dekabrın 24-də Bakı şəhərində anadan olmuşdur. O, 1977-ci ildə Bakıda orta məktəbi bitirmiş, 1977-ci ildə Moskva Dövlət Beynəlxalq Əlaqələr İnstitutuna daxil olmuş, oranı bitirdikdən sonra 1982-ci ildə həmin institutun aspiranturasına daxil olmuş, 1985-ci ildə dissertasiya müdafiə edərək, tarix elmləri namizədi dərəcəsi almışdır. 1985-1990-ci illərdə Moskva Dövlət Beynəlxalq Əlaqələr İnstitutunda müəllim işləmişdir.

1991-1994-cü illər ərzində özəl biznes sahəsində çalışmış, bir sıra istehsal-kommersiya müəssisələrinə rəhbərlik etmişdir.

1994-2003-cü illərdə Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin vitse-prezidenti, sonra isə birinci vitse-prezidenti olmuşdur. Suveren Azərbaycanın neft siyasetinin geosiyasi aspektlərinə dair bir sıra tədqiqat işlərinin müəllifidir. Siyasi elmlər doktorudur.

İki dəfə, 1995-ci ve 2000-ci illərdə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçilmişdir. 2003-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Baş naziri vəzifəsinə təyin edilməsi ilə əlaqədar olaraq deputat səlahiyyətlərinə xitam vermişdir.

1997-ci ildən Azərbaycanın Milli Olimpiya Komitəsinin Prezidentidir. İdmanın və Olimpiya hərəkatının inkişafında böyük xidmətlərinə görə Beynəlxalq Olimpiya Komitəsinin ali ordeni ilə təltif edilmişdir.

1999-cu ildə hakim Yeni Azərbaycan Partiyası sədrinin müavini, 2001-ci ildə sədrin birinci müavini, 2005-ci ildə isə partiyanın sədri seçilmiştir.

2001-2003-cü illərdə Avropa Şurası Parlament Assambleyasında (AŞPA) Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin nümayəndə heyətinin rəhbəri olmuşdur.

2003-cü ilin yanvar ayında Avropa Şurası Parlament Assambleyası sədrinin müavini, AŞPA-nın büro üzvü seçilmiştir.

2003-cü il avqustun 4-də Azərbaycan Respublikasının Baş naziri təyin edilmişdir.

2003-cü il oktyabrın 15-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilmiştir. 2008-ci il oktyabrın 15-də keçirilən seçkilərdə İlham Əliyev ikinci dəfə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilmiştir.

Azərbaycan, rus, ingilis, fransız və türk dillərini mükəmməl bilir. Evlidir. Üç övladı, iki nəvəsi var.

О РОЛИ РУССКОГО ЯЗЫКА

17 декабря сего года в отеле «Park Inn» прошла страновая конференция российских соотечественников в Азербайджане на тему «Роль русского языка в системе международных отношений, взаимного сотрудничества и культурных связей»

Конференция была организована Координационным советом общественных организаций российских соотечественников в Азербайджане при содействии Посольства Российской Федерации в Азербайджанской Республике.

Цель конференции – усиление внимания общественных организаций соотечественников вопросам сохранения и дальнейшего использования русского языка в Азербайджане как языка международного общения между народами, проживающими в республике, исторической и культурной самобытности соотечественников, углубления и расширения взаимного сотрудничества, международных отношений, налаживания культурных связей.

Участники форума обсуждали также вопросы, связанные с защитой законных прав и интересов соотечественников, привлечением молодежи к деятельности общественных организаций, поддержкой национальных обычаяев, традиций и обрядов в молодежной среде, привитием у нее уважения к культуре и истории народов.

В конференции приняли участие представители общественных организаций соотечественников, религиозных конфессий, Посольства России в Азербайджане, Российского информационно-культурного центра, интеллигенции, средств массовой информации.

Открыл конференцию председатель координационного совета общественных организаций российских соотечественников в Азербайджане, заместитель председателя Русской общины Азербайджана Борис Воронин. С докладами выступили председатель республиканского общества солидарности народов Азербайджана «Содружество» Татьяна Керимова, заведующая отделом поэзии журнала «Литературный Азербайджан» Алина Талыбова, атаман «Землячества казаков в Азербайджане» Виктор Мерешкин, главный редактор газеты «Самур» Седагет Керимова, председатель республиканского общества татарской культуры «Туган тел» Гюльджан Миçoутова, представитель аварского общества Али Гусейнов, директор центра русской культуры Светлана Баринова и другие. Доклад С.Керимовой была посвящена теме «Роль газеты «Самур» в распространении русского языка в Азербайджане».

Участники конференции - представители лезгинской интеллигенции Азербайджана.

(Əvvəli qəzetimizin 27 oktyabr və 26 noyabr 2011-ci il tarixli saylarında)

Qanlı Şaban düşmən arxasına keçərək, onu çəş saldı. Qəfil hümümlə topçuları qırıb, Əli Sultanın irəlidən qızılbaşların üzərinə yeriməsinə şərait yaratdı. Əli Sultanın hücumu o qədər qəti və gözlənilməz oldu ki, İran əsgərləri döyüş səmtini dəyişməkdə çətinlik çəkdilər. Onlar Əli Sultanın və Molla Abdullahın dəstələri ilə döyüşə girişəndə sol cinahdan Qanlı Şaban da qızılbaşları darmadağın etməye başladı. Vuruşma zamanı minlərlə əsgərini itirən İran qoşunu pərən-pərən oldu. Sağ qalan əsgərlər canlarını qurtarmaq üçün qaçıb Gəncə qalasına sığınmağa başladılar. Əli Sultanın dəstəsi onları təqib etdi. Hadisələrin sonra necə cərəyan etdiyini Əli bəy Bədrəddinə belə təsvir edir: "...Saxur bəyi Əli Sultanın oğlanları və onun iki yüz adamı qılınclarını siyirib Gəncənin içərisinə daxil olanda onların arasındaki bəzi ikiüzlülər şələrin başçılarını xəbərdar [hücum haqqında] etdilər. Onlar (şələrin başçıları - M.M.) gizli məhəllələrdə [şəhərdəki] sıginacaqlar düzəldib, bir müddət həmin yerlərdə müdafiəyə hazırlı vəziyyətdə durdular. İsləm qoşunu buranı [şəhəri] ələ keçirməyə az qalmış, elə təzəcə Məhəmmədin azanı vaxtı - ona eşq olsun! - qələbəni elan etmək istəyəndə, gizlənmiş şələr döyüşə atılaq, onları şəhərdən çıxardılar.

Şələr yenidən hazırlı görməyə başlayanda Rəvan xanı və başqa xanlar qırıq min şie ilə Gəncənin köməyinə gəldi. Onlar (Gəncədəki şələr - M.M.) təsdiq edəndə ki, "Gəncəni Şirvan sünnilərinə oxşayan [satqınlıqda] sünnilər [şəhərdəki] satıblar və onlar bəzi kəndləri [sünnilər yaşayan] talan etmək, onları başdan-başa qırmaq niyyətindədirler, sünnilər birləşərək kafirlərlə döyüşə girişidər, onları darmadağın etdilər, qaçanlar [şələr] ordularına [özlərinin] sığındılar. Ordudakı [şələrdən ibarət] qorxaqlar isə onu qoyub Gəncə qalasına qaçırlar. Qaladakı sünnilər onlar içəri girən kimi qapılarını [qalanın] bağlayıb onları məhv etdilər.

Döyüşü müsəlman şələrin ordusunu [geri çəkilən] təqib edərək, onu darmadağın etdilər, qaçanları asdırılar.

Yaralanan və didik-didik olanlar [şələr] Rəvan şəhərinə gəldilər, ancəq onların xanı Gəncədə qaldı. Bundan sonra Rəvanın yüksək mövqeli adamları gəldilər [xanın dalincə] və çoxlu yalan söyləyərək, onu Rəvana apardılar. ("Кайме" Бедрəddinəzade Али бея. Известия Академии Наук Азербайджанской ССР. Серия истории, философии и права. 1988, № 3, с. 74).

Göründüyü kimi, üşyançılar Rəvan xanının və digər xanların birləşmiş qoşununu darmadağın edəndən sonra Gəncəni ələ keçirib, onu özlərinə tabe etdirə bilərdilər. Lakin, onların niyyəti bu deyildi, İran işgalçılardırı Gəncədən qovmaq idi. Hətta sonralar Hacı Davud da 12 gün mühəsirədə saxladığı həmin şəhərdə şah qarnizonunun olmadığını yəqin edəndən sonra buradan çıxbıq getmişdi. Əli bəy Bədrəddinəzade haqlı olaraq yazmışdı ki, Hacı Davudun Gəncəni tutmamasının səbəblərindən biri onun şəhərə qıymaması olmuşdur. Sərkərdə belə qənaətdə idi ki, "Gəncə kimi gözəl şəhər zorla (yəni döyüşlə) alınsa, o da başqa yerlər kimi dağılacaq və xarabaliğa çevriləcək. (Bax: Yenə orada, səh. 76). Ona görə şəhərə xələl yetirməməkdən ötrü silahdaşlarını da Gəncəni tutmaq fikrindən daşındırmışdı. Hacı Davuddan belə yüksək keyfiyyətlər əzx edən Qanlı Şaban sərkərdə sui-qəsd nəticəsində Kipr adasına sürgün olunandan, onun yeri - Çolaq Surxay Şirvan xanı təyin edildikdən sonra But Qurban, Əli Sultan və Molla Abdullah kimi buna etirazını bildirmiş, onlar kimi Surxaya xidmət göstərməkdən

imtina edərək öz vilayətinə qayıtmışdı. Lakin o, işgalçılara qarşı mübarizədən axradək əl çəkmədi. Nadir şah başda olmaqla İran işgalçılardırı Qafqaza soxulanda Qanlı Şaban öz silahdaşları ilə birgə yenidən döyüşlərə atıldı. Ona görə də bəzi müəlliflər onu haqlı olaraq "işgalçılardırı qərimi adlandırmışlar.

İşgalçılardırı qərimi

1733-cü ilin dekabrında Osmanlı qoşunlarının Bağdad etrafındaki döyüşlərdə möglubiyyətə uğraması Bağdad qubernatoru Əyyub Əhməd paşanı Nadirə sülh müqaviləsi bağlamağa məcbur etdi. Həmin müqaviləyə görə Türkiyə 1639-cu il müqaviləsində göstərilmiş sərhədlərə qayıtmalı idi. Bağdad müqaviləsinin şərtlərinə görə türk qoşunları tərəfindən tutulmuş bütün ərazilər, o cümlədən Qafqazdakı ərazilər İrana qaytarılmıştı. Nadir bunu Peterburq sarayından da tələb etdi. Rus çarının qotiyətsizliyini görən Nadir nəinki İranın Qafqazdakı əvvəlki mövqeyini bərpa etmək, həmçinin yeni əraziləri ələ keçirmək fikri nə düşdü. 1734-cü ilin avqustunda o, Dağıstan hakimlərindən onların tabeliyində olan ərazilərdən Porta tərəfdarlarını quvub çıxarmağı tələb etdi. (Bax: Бакиханов А.К. О походах шах Надира в Дагестан. // Кавказ. 1846, № 2, с. 68). Lakin Dağıstan hakimləri onun tələbine məhəl qoymadılar. Onda Nadir sadıq əlaltısı Xasbulatı Dağıstan şamxalı təyin edib, bö-

Bundan qeyzlənən Nadir 1735-ci ilin yayında Zaqafqaziyada türk qoşunları ilə döyüşə girişir ve qələbə calır. Oktyabrın 11-də Gəncədən Car, Şəki, Şirvan, Şamaxı üzərinə yerişən, sonra Ləzgi mahallarına hücum çəkən, burada güclü müqavimətə rast gələrək, böyük itkilər verən İran qoşunları noyabrın 21-də Dərbəndi ələ keçirir. Bundan sonra Qaziqumuxu tutub Surxay xanın iqamətgahını dağıdan Nadir Dağıstanda möhkəmlənmək istəyir. Bu məqsədə o, Ləzgistanın Doquzpara vilayətinin ləzgilərindən şah qoşunu üçün bir neçə min döyüş atları və bir neçə ailəni girov göndərməyi tələb edir. Bu tələb şaha baha başa gəlir. Ləzgilər tabe olmur və işgalçılardırı döyüşə girişir. İran tarixçilərinin yazdıqları kimi, qəfil hümümlə edən ləzgilər "qılcın köməyi ilə çoxlu iranlımlı qurdular. (Bax: Доррэ-е Надери (Пакшоде-е ən). – Надер шах. Техран, 1364/1945, с. 46).

Tezliklə ləzgilərin Nadir şah əleyhinə çıxışları kütləvi şəkil alır. Ləzgistanla yanaşı Dağıstanda və Azərbaycanda da antitiran mübarizəsi güclənir. 1736-cı ilin payızında Ansux starşinasının və Qanlı Şabanın silahlı dəstələri İran qarnizonunu Şilda-dan vurub çıxarır və Nadir şahın qardaşı İbrahim xan onlarla sülh müqaviləsi bağlamağa məcbur olur. Lakin o, müqaviləyə axradək əməl etmir. Ona görə də bir neçə aydan sonra Surxayın oğlu Murtuzəlinin, Ansux starşinasının və Qanlı Şabanın silahlı dəstələri birləşərək Ərəb qalasını tutur, sonra Şekini mühasirəyə alır. Tarixi mən-

Alimin sözü qalar,
igidin izi.

Ləzgi atalar sözü

müqavimət göstərirdilər. Əsas ağırlıq Qanlı Şabanın və Molla Abdullahın dəstələrinin üzərinə düşürdü. Murtuzəli sağ, Məhəmməd bəy isə sol cinahda döyüşürdü.

Şaban bu dəfə də öz taktikasını işə saldı. Avanqardla döyüşə girişib, onu arxasında gəlməyə məcbur etdi. İranlıların əsas zərbə qüvvəsi ümumi qoşundan aralanan da Qanlı Şaban düşmənin gözləmədiyi halda atının başını geriye döndərir və onun dəstəsi yaydan çıxmış ox kimi düşmən cərgələrinin içərisinə sıyıb onları pərən-pərən salır. Bu vaxt Molla Abdullahın dəstəsi da cinahlardan hücuma keçir. Bir neçə saatlıq döyüşdə beş mindən çox əsgər itirən İran sərkərdələri sürətlə geri çəkilməyə başlayır. Lakin Qanlı Şaban öz dəstəsi ilə düşməni təqib edərək, arxadan qırmaqda davam edir. Bundan istifadə edən Murtuzəli sağdan, Məhəmməd bəy isə soldan döyüş halqasını getdikcə daraldır. Həmin ərefədə düşmən arxasına keçən ləzgi döyüşçüləri onun geriye çəkilməsinin qarşısını alır. Mühasireye düşməkdən ehtiyat edən iranlılar döyüş-döyüş, toplardan atəş aça-aça aradan çıxmış isteyirlər. Amma bu, onlara baha başa gəlir. Şabanın əvvəlcədən hazırladığı xüsusi dəstə düşmən topçularının üzərinə hücuma keçir. Dəstə xeyli itki versə də, topları sıradan çıxarmağa nail olur. Artilleriyadan əli üzülen iranlılar axradək döyüşmək məcburiyyətində qalır. Amma dağlılarla döyüşmək asan deyildi. Qanlı Şabanın və Murtuzəlinin dəstələri ilə döyüşən İbrahim xan və bir neçə İran sərkərdəsi həlak olur. Başsız qalan, 20 minədək əsgər itirən qoşun qaçmağa üz qoyur. İran əsgərləri nəyin hesabına olursa-olsun qaçıb canlarını qurtarmağa çalışırlar. Döyüş meydənini biabırçılaşla tərk edən iranlılar geri çəkildəndə də xeyli canlı qüvvə itirdilər. Şah qoşununun darmadağın edildiyini eşidən Qaxın, Şəki-nin və Şirvanın hakimləri də qaçıb canlarını qurtardılar. (Bax: Мухаммад Казим. Наме-йи аламара-ий Надир. Ч. 1-3. М., 1960-1966, т. 2, с. 175а-1756, 178а).

Şahın göndərdiyi böyük qoşunla döyüşməkdə inamsızlıq göstərdiyinə və üşyançıların önündə getmədiyinə görə dağlılar Əli Sultanı daha Saxur hakimi kimi görmək istəmədilər və onu hakimlikdən məhrum edilər. Əvəzdə onun oğlu Məhəmməd bəyi Şəki və Qax vilayətlərinin hakimi kimi tanıdlılar. Bir şərtlə ki, o, onlara "müəyyən miqdarda vergi versin. (Bax: Хроника Джара XVIII столетия. Баку, 1931, с. 29).

İşgalçılardırı qərimi sayılan Qanlı Şaban bu qələbədən sonra şahın ləzgilərin üstünə daha böyük qoşun göndərəcəyini yaxşı biliirdi. O, öz gümanında yanılmamışdı. Arxiv materiallarından və digər mənbələrdən göründüyü kimi, hətta tarixə üçüncü hərbi yürüş kimi düşmüş hərbi əməliyyatlar zamanı Nadir şah özü şəxsən 66 minlik qoşunla ləzgilərinin üzərinə hücuma keçmişdi. (Bax: АВПР, ф. 77, 1741, д. 4, л. 247 ə.). Bu yürüş ərefəsində baş vermiş döyüş Qanlı Şaban və onun silahdaşları üçün ən qanlı döyüş oldu.

Müzəffər MƏLİKMƏMMƏDOV
(ardı var).

MƏŞHUR LƏZGİLƏR HAQQINDA BİLMƏDİKLƏRİMİZ

QANLI ŞABAN

yük qoşunla bu hakimlərin üstünə göndərdi. Dağıstanlılar onun qoşununu darmadağın etdilər. Ona görə də Nadir 1734-cü ilin sentyabrında öz qoşunlarını Dağıstan və Ləzgistan ərazilərindən geri çəkməyə məcbur oldu. Hadisələrin şahidlərinin məlumat verdikləri kimi, şah geri çəkiləndə "buranın (özünü - M.M.) çoxlu yaralılarını da apardı. (Bax: АВПР, ф. 77, 1734, д. 7, ч. II, л. 145-145 əb.).

Bu məglubiyyətdən sonra qüvvə topayıb yenidən hücuma keçmək qərarına gələn Nadir başqa sahədə qələbə qazandı. Çar hökuməti İranı düşmən yox, müttefiq kimi görmək istədiyindən Nadirin şərtləri ilə razılaşdı və 1735-ci ilin martın 21-də onuna bağladıq Gəncə müqaviləsi nə əsasən Xəzəryani vilayətləri İrana qaytardı, bu şərtlə ki, sonra həmin ərazilər sultan hökumətinə verilməsin. (Bax: Юзефович Т.Д. Договоры России с Востоком, политические и торговые. СПб., 1869, с. 203-207).

Gəncə müqaviləsinin şərtlərinin yerinə yetirilməsi İran və Osmanlı imperiyası arasında Şimali Qafqazda sakitliyin yaranması üçün qardaşı İbrahim xana və Kaxetiya çarı Teymuraza Car və Dağıstan üşyançılarına hücum edib onları tabe etdirməyi tapşırırdı. Arxiv materiallarından göründüyü kimi, onlar böyük itkilər hesabına 1737-ci ilin sonunda ləzgiləri Kaxetiyadan "sixidirsalar da, əsas məqsədlərinə çatmırlar. (Bax: ИРД АН Груз. ССР. Р. 181, д. 5. Жизнь царя Ираклия, л. 5).

1738-ci ilin yazında carlılar yenidən Qanlı Şabanın, starşinalardan İbrahim Divanın və Xəlilin rehbərliyi ilə İran işgalçılardırı qarşı mübarizəyə qalxdılar. Üşyançılara Murtuzəlinin və Saxur hakiminin oğlu Məhəmməd bəyin dəstələri də qoşulur. Dağıstanlılar da onların köməyinə 20 minlik qoşun göndərər. Döyüşdə üşyançılara bacarmayan İbrahim xan onların başçılarını var-dövlətlə ələ almaq istəyir. Amma onun bu niyyəti baş tutmur. (Bax: Козлов А.Н. Страница истории освободительной борьбы народов Дагестана. – ЧБ. Вып. 18, 1976, с. 127).

Üşyan başçılarını satın almaqın mümkün olmadığını görün İbrahim xan ləzgilərdən, avarlardan və saxurlardan qisas almaq üçün 1738-ci ilin yayında 38 minlik qoşunla Car və Tala üzərinə hücuma keçir. Bu, ağır döyüş idi. İranlılar üçqat çox qüvvə ilə gəlmışdılər. Şahidlərin qeyd etdikləri kimi, şah yaxşı təlim görmüş, təpədən-dırnağadək silahlanmış, toplara malik olan qoşun göndermişdi. Üşyançılar sayca üç dəfə az olmalarına baxmayaraq, düşmənə güclü

“САМУРДИН” ДУСТ

Вири лезгийрин газет тир «Самур» рикI алаз къачур, кIелай, теблигъ авур, ам ара датIана акъудун патал зегьметар чугур, шумудни са инсанрив кхъиз тур дустар тIимил авач чахъ. Абурун кула Бегърам Залова генани лайихлу чка къазва. Авайвал лагъайтIа, ихтиин къегъал ксар хъаначиртIа, чавай газет галай-галайвал акъудиз жечир. 20 йисан къене чи даяхни арха хъайи и къени, умун къилихрин инсан «Самурдин» Худат шегъердин мухбиррин постунин кыл я.

Дерин дүньякъатIунар авай, чина дайм мили хъвер къугъазвай Бегърам Залов гзафбуруз чирвилерихъ, лезгийрин тарихдихъ, медениятдихъ ялдай, дидед чалалди дамахдай инсан хъиз чида. Дегиш тежер къилихрин инсан я ам. Хачмаз райондин лезгийрин кула ара датIана «Самур» теблигъ ийизвай ада ина яшамиш жевзай чи къелемэглийрин шириарни гъикаяр къватIна газетдин чинриз акъудун патални гзаф алахъунар ийизва. Гъа ихтиин

крагиз килигна, чавай Бегърам Залов «Самур» газетдин тариҳда гъятнава лугъуз жеда.

Чехи тарцихъ чехи дувулар жеда лугъуда бубайри. Заловар КIар райондин Кичан хуърун чехи сихилрикай я. И сихидин са бязи векилри гъеле XIX асирада кIел-кхъиниз майилвал къалурнай. Абур Урусатдин чара-чара шегъерра чирвилер къачуна пешекаар хъиз ватандиз хтанай.

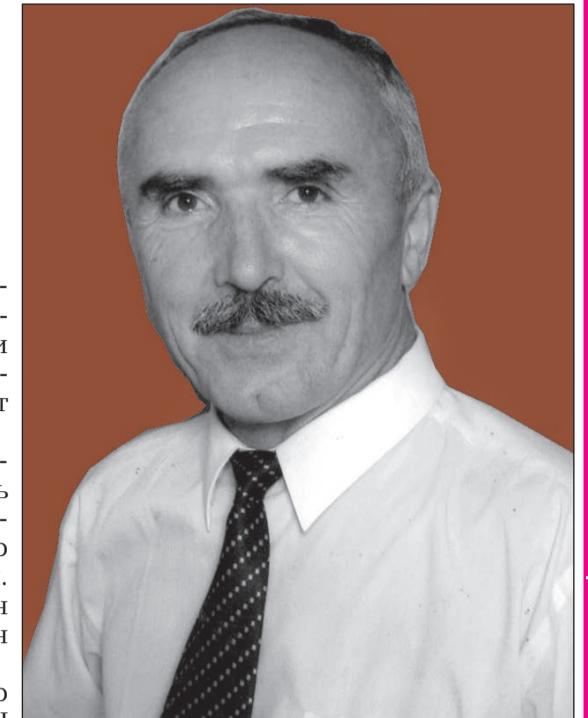
Яргъал йисара хайи Кичанрин хуъре, ТIигъиржалдал, Хыле ва Девечидин са жерге хуърера муаллимвал авур Мурадхан Залован тIвар къедалди гзафбуру гъуърметдалди къада. Адан михъи тIварцI, хъсан амалри Мурадхан муаллимдин 9 веледдин умумурдин рекъеризни нур хъичирна. Халкъдин аялрин риклер чирвилерин экв куъкурай и касди вичин вири веледрив институтра кIелиз тұна. Бабека, Бегърама, Гъакъикъата ва Эслиди Азербайжандин Политехник Институт, Зала Азербайжандин Гъукуматдин Университет, Назлууди Азербайжандин НафтIадин Академия,

Низамиди Санкт-Петербургдин Тамарин Майишадин Академия, Разияди АПИ, Шагысмаила Москвадин Санайдин Институт акъалтIарна.

Бегърамани вичин умумурдин юлдаш Мирваридихъ галас санал веледрив институтра кIелиз тұна. Демир юрист, Вұкъар экономист я. Лауради Астрахандин Медицинадин Институтдин IV курсуна келезава.

Эцигуунрин инженер тир Бегърам зегьметдал рикI алай кас я. Са шумуд йисуз ада бригадирвал, прорабвал, парткомвал авуна, Набрандин хуърун советдиз регъбервал гана. Алай вахтунда ам Хачмаз райондин Худат поселкадин беледиядик ква.

Вичин хизандин, мукъва-къилийрин, ярап-дустарин, элдин патай чехи гъуърмет къазанмишнай Бегърам Залован 60 йис тамам хъанва лагъай хабарди чун шадарна. И къегъал инсан тебрик авун патал адан къилив гзаф

хайибур, ярап-дустар кIеватI хъанвой. Абуру юбилярдиз чин рикIин гафар лагъанай, ада агалкъунар, чандин сағъвал тIалабнай.

Багърийри хъиз чнани Бегърам Заловаз инлай къулухъни гъакъисағъвиледи, тIал-квал тийижиз умумур гъалун, хъсан инсанрал душушуаш хъун, хтулар, штулар чехи авуна абурун мекъерин кыле хъун тIалабзава. Аваз хърай ихтиин къени инсанар!

«Самур» газетдин коллектив

ЧАХЪ РИКI КУЗВАЙДИ

Мухлиса Куберан руш Къадимова бухгалтер я, ам вичин хизандихъ галас санал Бақуда яшамиш жезва. Чи газет ада цIуд йис инлай вилик кхъенва. Гъа чавалай «Самурдин» таъсиб чугъазва. Икъван гагъди ада вичин мукъва-къилийрикай 20 касдив газет кхъиз тунва.

И мукъвара Мухлисади чун мад гъилера шадарна. Вичин ярап-дустарикай 18 кас газетдиз кхъена ада. Адахъ цIии сиягъ 30-дав агақъардай ният ава. Вичи

лугъузвайвал, им юбилейдин вахтунда адан патай газетдиз савкъват жеда.

Чи редакциядиз илифай умун къилихрин дишегълиди чаз алхишар авуна: «Самур» акъудзайвай куъчанар сағъ хъурай. «Самур» чи дамах я. Вуч хъсан я хъи, дидедин чалал акъатзайвай газет ава чахъ! Вуч хъсан я хъи, адалди дамахиз жезва чавай. Жуванбурукай кхъизвай, чаз чун чирзавай, чаз чун кIанарзайвай газетдин умумурар яргъиди хъурай!

«Самур»

ЧИ БАРКАЛЛА

Келчидин дик'ет вичин къетленвилерлни метлеблувиленд жебиз тадай газет я «Самур». Газет жуван гъилик ийиз жедай мумкинвал аваҷтлани, (дагъустанни хуныз килигна) адан электрондин са шумуд нұмра ақунал ва гъакъин Интернетдин ужунда газетдихъ галас таниш жедай мумкинвал хъунал зун шад я. Къе-лемэглийри кхъизвай таъсирул макъа-лайри, вичин кIалубрин мешреблувили газетдин метлеблувал успатзава.

За квезд жуван патай ва Дағыстандин Докъузпара райондин «Эренлардин сес» газетдин редколлегиядиз патайни «Самур» газетді атланвай 20 йисан лайих-лу рехъ риклин сидкъидай тебриказава! Халкъ патал, чал патал зегьметар чугъазвай газетдин къуллугъчийриз, адан къайгъудариз, келчириз чандин сағъвал тIалабзава! Къуй газетди виш йисарин рехъ атларай!

Куругъли ФЕРЗАЛИЕВ (Келетви)

Яхун жез кIанзаты хъурхъ

Британиядип психологи яхун жен патал яңу инсанриз каш чугункай вәч, хъурхъни кай менфят къачун меслят аквазва. Артух якIар вегъин патал кефияр чур тавунни важиблу шартIарикай я. Гъавиляй йикъя гъич тахъайтIа 15 декъикъадин вахтунда рикIяй хъурхънан кIанзата. ИкI хайила ивидини дамарра хъсандин гъерекатда, тұурур регъядиз иливариз жеда. Организмди са акъван калорий къабулдач.

Къацу чай хъухъ

Алимри лугъузвайвал, къацу чай хъуни лацу лекъ, хук, ратIар азарлувиликай хъузва. Къацу чай квал атIудай ва дақIунвал элекъардай антисептикни я. Йикъя садра къацу чай хъвайи-буру давленидикай генани тIимил азият чугвада. Адак квай

ЦИЙИ ЙИСУЗ ЖУВАЗ КЪУЛЛУГЪ АЯ

оксидантри килин мефтI алтс-геймердин синдромдикай ва паркинсондикайни хуъзва. Ихтиин чайди гъакъини инсандин жавандиз амуқъиз күмекда.

Хуърек цийи якIукай чраз

Гастроентерологи хуърекар анжакъ цийи якIукай чурун меслят аквазва. МуркIада хвейи якIук белок тIимил амуқъда. 10 йикъалай артух вахтунда амуқъай якIу герек тир вири ферментар квадарда. Ихтиин якIукай менфят къачурбурук хукунин, ратIарин, чулав лекъин, тIуркIунрин азарлувилер ақатда,

гъакъини килин мефтIерин патологияр арадиз къведа.

Кака неъ

Дидедин некIедилай алтайла инсанар паталди виридалайни хийирлу тIуын кака я. Ада рикIин начагъивилер арадай акъудзава. Къиб лагъайтIа, вилерин дарман я. Какади гъакъини ивидик квай шекер са къайдада хуъда. Вичихъ гзаф ракъ квай ада организм энергиядади таъминарда. Идалай гъейри какади мефтIедивни хъсандин кIалахиз тада.

Шириналухар негъ ая

Шириналухар рикI алайбур куък хъунилай гъейри вахтундид

лай фад къульзуни жеда. ИкI тирди Нидерланддин алимри лугъузва. Ихтиин инсанар азарвилери генани фад къада. Къадардилай артух якIар къунвай инсанар сағъарун яхунбурув гекъигайла гзаф четин я. Гъавиляй алимри инсанриз ширин затIар жезмай къван тIимил нен меслят аквазва.

Пуд йикъян къене иер хъухъ

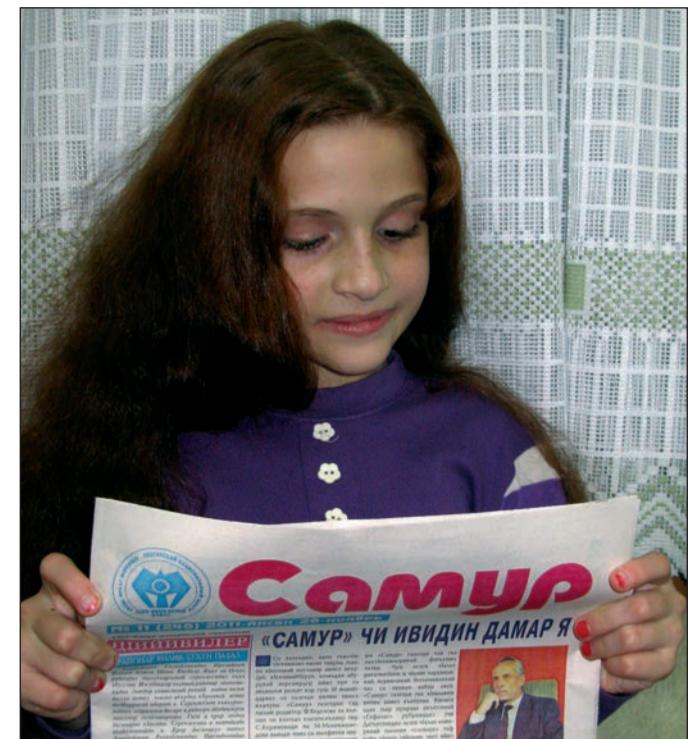
Америкави диетолог Николас Перриконедин меслятдихъ яб акалайтIа пуд йикъян къене куъхам акваз-акваз иер жеда. Николоса шекерди, къеле, алкогольди ва кофеди хамуна шұльткъверар твазва, инсан фад къульзу ийизва лугъузва. Пуд юкъуз анжакъ бутгъада чранвай балугъ, кака, салан ва багъдин майвайяр, къацу набататар, клерецар, шұм-мягъар тIуыр инсандин хам дегиши жеда. И диетадиз б гъаф-теда амал авуна кIанзата.

ШИКИЛДИКАЙ ХУШ АТАНА

Алай йис чи республикадин лезги художникар патал кутугайди хъана. Апрелдиз Франсада Азербайжандин медениятдин йикъар кыиле фейи вахтунда "Щаярин улкведен - Азербайжандин гилан замандин эсерар" тівар ганвай выставка ачухарна. И мярекатда Гъейдар Алиеван Фондунин президент, ЮНЕСКО-дин хъсан къилихдин посол, Милли Межлисдин депутат Мегърибан Алиевади иштиракна.

Выставкада азербайжанви художникрихъ галаз санал лезги сеняткаррикай Дарвин ва Решад Велибековин ва Алияр Алимирзоеван эсерарни къалурна. Выставкадин иштиракчийриз Дарвин Велибекован са шикилдикай иллаки гзаф хуш атана. Гъатта Франциядин медениятдин министрди, Мегърибан Алиевади ва масадбуру чин суъгъбет чи художникдин шикилдин вилик кыиле тухвана. М.Алиевади ва адап руша Дарвинан эсердин вилик кыилди шикиларни ягъяз туна.

И руш Селжан Рустамова я. Бакудин 83-нумрадин лицейда Келзай ам К҃ар райондин Чипир хуърун тівар-ван авай агъсакъал, халкъдин маарифдик чехи пай кутур рагъметлу Зал Залован штул я. Буба азербайжанви, диде лезги тир и рушаз вичин са бязи таяр-тушерилай тафаватлу яз хайбурун къведан Чаларни хъсандиз чида. Лезгидалди фасагъатлудаказ раҳада ам. Чи газетдин "Самурдин мектеб" чиниз акъудзавай макъалаяр ада гъар гъилера риклаз, са царни тутуна келда.

ГЪАР САДАЗ ЧЕШНЕ Я

Умурни төбиат хъиз я: дегиши жедай, гагъ ракъинин нурар, гагъни зулун хаар багъишдай. Гагъ инсандин мурадри цукъ акъудда, гагъ четинвилери ам келвера твада. Инсандин регъят йикъарни аквада, дарвилерни. Гъа икъл, гъар са инсандин яргъал йисарин бегъерлу къалахдиз риклин сидкъидай къимет гудай вахтарни алуқъада. Инсандин 60 йисарни ихътин вахтаррикай я.

И йикъара чи редакциядиз илифай Исмаил Бабаханов яргъал йисарин бегъерлу къалахдизни элди хъсандиз къимет гузва. Ам вахтунин имтигъянрай къегъалвиледи экъечай кас я, ярап-дустари лугъузтайвал, михъи зегъмет чуғунин, къени къилихрин чешне я.

Бабаханов Исмаил Мирзешери-фан хва 1951-йисан 10-ноябрдиз Азербайжандин Худат шегъерда дидедиз хъана. 1968-йисуз Вини Тигъиржал хуърун юкъван мектеб акъалттарай ам гъа йисузни Азербайжандин Политехнический Институтдин транспортдин факультетдик экечина. Автомобилдин рекъер акъудунай къетен чирвилер къачур ада 1974-йисуз институт агалкунради күтъягъна. Гъвиляй И.Бабаханов къалахун патал "Азердевлетсенайелайгъе" институтдин къилин пландин ва транспортдин отделдиз ракъурна. Ина ада инженервиле, крат кыиле тухузтай инженервиле, группадин регъбервиле, проектдин къилин инженервиле

къилахна ва са вахтунади отделдиз регъбервал гана. Гъукуматдин Проектдин Институтда къалахай йисара ада коллективдин патай гъурмет къазанмишна, вич нуфузлу пешекар тирди субтна. А вахтунда институтди арадиз гъайи вири проектрик лайихлу пай кутуна. Вичихъ чехи алақъунар авай Исмаил Бабаханова 2005-2009-йисара тек са Азербайжандиз вай, гъакин къецепатан улквейриз сейли тир "Техномост" компанидин къилин специалиствиле къалахна. Шумудни са объектрин (иллаки автомобилдин рекъерин) проектар түкъурдайла къилин инженерди хъиз вичин алақъунар къалурна.

2009-йисан эхиррилай 2010-йисан июндалди Азербайжандин Адедилай Къеңай Тир Гъаларин Министрводин Къилин Экспертиздин Идарадин къилин специалиствиле къалахай И.Бабаханов алақъунар акур Түркиядин AKIN Proje MMC проектдин компаниди ам къалахал къабулна. Алай вахтунда ада ина къилин пешекар хъиз къалахзана.

И йикъара вичин 60 йисан юбилей къеңд авур Исмаил Бабаханов хизандин къайгъу ийидай касни я. Адахъ 6 велед ва 10 хтул ава. Чна ада чандин сагъвал ва умъурдин рекъера цийи алақъунар талабзана.

"Самур"

ДИДЕДИН ЧАЛ Я ВУН

Ализ къелемэгълияр, газетдин 20 йисан юбилей кыиле фида лагъайла чаз гзаф хвеши хъана. Газетдин юбилей халкъ паталди сувар я. Алай йисуз чи халкъди "Лезги газетдин" 90 ва Стала Сулейман райондин "Куъредин хабарар" газетдин 80 йисан юбилеяр къеңд авуна. Завай а газетрин тарихдикай, абур фейи яргъи ва баркаллу рекъерикай гегъеншдиз раҳаз жеда.

Авайвал лугъун хъи, абурун гъвечи стха тир "Самур" газетдин 20 йис ятланы, ада 40-50-йисан крат къилиз акъуднава. Чи тарихар цийи къилелай ахтармишзана, литературадинни фольклордин икъван гагъди малум тут

Чи риклай "Самур" газетдин редакциядиз

шир чинар ачуҳзазава. Алай вахтунда "Самур" газет лезги чалан михъивал хуъзвай ва ам вилик тухузтай виридалайни хъсан женгчи я. Чаз дидедин Чал я газет.

Гъурметлу редакция! Жечни Магъачкъала "Самурдин" са пост түкъурдайла? Ина цуд агъзурралди лезгияр яшамиш жезва ва къуз газет къачуз къланзайвайбурни тимил авач. Заз жуваз ина "Самур" кхъиз къланзайвай цудралди лезгияр чида.

Чна квезд 20 йисан юбилей табрикзана, мадни чехи агалкунар талабзана.

**Элифхан САДИҚЬОВ,
Магъачкъала**

ЧАКАЙ КХЪЕНАЙ...

Лезгийрин никлерни багълар къалин я.
Абур хъсан лежберар хъиз, хъсан багъманчиярни я.
Ина малдарвални вилик фенва.
Абуру са бязи къунши вилаятар техилдив, майвайрив ва мал-къарадив таъминарзана.
Абуру маса чкайрай недайхъвадай затлар гъидач.

Антоний Женкинсон,
инглис сиягъатчи.

1560-йис.

ИЗВЕСТНЫЕ ЛЕЗГИНОВЕДЫ

ЛЕВ ИВАНОВИЧ ЖИРКОВ

Научное изучение лезгинского языка имеет большую и богатую историю. Десятки ученых мира вложили в нее свой неоценимый вклад. Но, исторически так сложилось, что благодаря русским ученым лезгинский язык был основательно исследован и поставлен на научную плоскость. Заслуживает внимания тот факт, что первый весомый вклад в этом направлении еще в XIX веке внес крупнейший кавказовед, член-корр. Санкт-Петербургской Императорской Академии Наук, барон Петр Карлович Услар. Его труды по изучению лезгинского языка были изданы в 1896 году в Тифлисе под названием «Кюринский язык» (Этнография Кавказа. Языкоznание.) Это исследование считается серьезным научным достижением, не потерявшим своего значения и по сей день.

После П. К. Услара исследования в этом направлении продолжили немецкие ученые Ю. Клапрот и Р. Эркерт, стажировавшиеся в Российской Академии Наук и занимавшиеся лексикографией и лексикологией по лезгинскому языку. Но их труды уступают работам П. К. Услара по дагестанским языкам как в отношении полноты материала, так и по качеству исследования. Данные этими учеными грамматические сведения о лезгинском языке и списки слов были очень ограничены и содержали грубейшие ошибки в транскрибировании и переводе.

Затем известные ученые, такие как академик А. А. Шифнер, исследователи Л. П. Загурский и М. Р. Завадский внимательно изучив исследования Услара, изложили некоторые положения этого труда и дали к нему комментарии.

После победы Октябрьской революции в Советском Союзе открывается новая веха в истории науки языкоznания. Начинается важный этап в изучении жизни, быта, культуры горцев, в частности истории народов Дагестана. В исследование дагестанских языков, в том числе лезгинского, активно включается целый ряд кавказоведов. Среди них крупнейшие ученые: академики Н. Я. Марр, И. И. Мещанинов, А. С. Чикобава. Немаловажную роль сыграли работы профессоров Л. И. Жиркова, Н. Ф. Яковleva, братьев А. А. и Е. А. Бокаревых, Ю. Д. Дешериева и др. Большинство из этих ученых непосредственно занимались вопросами фонетического и грамматического строя лезгинского языка, а также подготовкой местных кадров языковедов.

В 1928 году для некоторых дагестанских языков, в том числе и для лезгинского, был введен латинизированный алфавит, который просуществовал до 1938 года. В 1938 году для дагестанских языков были разработаны новые алфавиты на русской графической основе. Переход на русскую графику содействовал развитию этих языков. Повысился научный интерес к лезгинскому языку. История лезгинского письменного литературного языка благодарна таким русским ученым как Л. И. Жирков, Н. Ф. Яковлев, А. Н. Генко, а также великим сыном лезгинского народа Г. Гаджибекову, А. К. Алкадарскому, М. М. Гаджиеву и др.

В создании лезгинской письменности и разработке его национального алфавита самое активное участие принимал Лев Иванович Жирков (1885-1963). Известный лингвист, дагестановед и иранист, доктор филологических наук, профессор Л.И.Жирков известен науке как один из создателей алфавитов бесписьменных языков народов СССР. Он также был участником работы по унификации алфавитов и одним из разработчиков проектов латинизации русского языка.

Родился Л.И.Жирков в Москве, в семье издателя. В 1909 году окончил юридический факультет МГУ. Но работа юриста его не привлекала. У него была тяга к восточной литературе и восточным языкам. Эта любовь привела его в 1914 году в Институт Живых Восточных Языков. Чтобы более углубленно заниматься языкоznанием, он в 1917 году поступает на восточный факультет Петроградского университета. Успешно завершив университет становится членом Московского

Достойное место в истории языкоznания занимает работа известного кавказоведа Л.И.Жиркова «Грамматика лезгинского языка», изданная в Махачкале в 1941 году. Она является первым серьезным трудом, вышедшим в свет со временем исследования П.К. Услара.

лингвистического кружка. В 1921-22 годах вместе с Н. Ф. Яковлевым участвует в экспедициях на Кавказ. Эти экспедиции сыграли большую роль в его формировании как языковеда. Он начал заниматься преимущественно дагестанскими и иранскими языками. Ему принадлежит ряд исследований по вопросам общего, а также прикладного языкоznания (создание алфавитов, орфографий, грамматик и словарей для языков народов СССР, интерлингвистика).

Долгие годы Л.И.Жирков работал в Институте языкоznания АН СССР. Известны науке его работы «Грамматика аварского языка», М., 1924; «Грамматика даргинского языка», М., 1926; «Персидский язык», М., 1927; «Аварско-русский словарь», М., 1936; «Грамматика лезгинского языка», Махачкала, 1941; «Лингвистический словарь», 2 изд., М., 1946; «Табасаранский язык. Грамматика и тексты», М., 1948; «Лакский язык», М., 1955.

Достойное место в истории языкоznания занимает одна из его работ, посвященная лезгинскому языку. Это «Грамматика лезгинского языка», изданная в Махачкале в 1941 году. Она является первым серьезным трудом, вышедшим в свет со временем исследования П.К. Услара. В этом труде делается попытка всесторонне осветить фонетическую и грамматическую структуру лезгинского языка; впервые многим языковым фактам дается правильное объяснение.

Используя обширный языковой материал, автор излагает грамматическую суть лезгинского языка. Он не обобщает добывшие им новые сведения и факты, касающиеся лезгинского языка, а теоретически осмысливает то, что известно, в сжатой форме показы-

вая грамматическую схему языка.

Известный лезгинский учений, доктор филологических наук, академик Ражидин Гайдаров высоко оценивавший труд ученого, говоря о существенной роли книги в развитии лезгинского языкоznания, писал: «Новым и наиболее интересным в «Грамматике» Жиркова является следующее: а) впервые названы пять диалектов лезгинского языка; б) сделана первая попытка выделения фонем в звуковом составе языка; в) особым образом систематизированы консонантные звукопереходы (чредования), определены их типы по принадлежности звуков к тем или иным разрядам, а также по результатам соответствия. Однако объяснения причин чередований на фонологическом уровне или с точки зрения закономерностей лезгинской комбинаторики здесь нет; г) особое внимание в книге уделено законам лезгинской акцентуации (у Услара безусловно точно отмечался ударный слог, который, по его мнению, может быть в слове любым по счету); д) при изложении словоизменения имен и глагола автор делает акцент на то, от какой основы они образуются, и образуемые структуры иллюстрируют соответствующими схемами и таблицами; е) падежи автор обозначает латинскими названиями, а падеж, названный Усларом творительным, именует эргативным. Однако это было непростым переименованием, называя данный падеж эргативным или же активным, автор подчеркивает наличие в лезгинском языке так называемых активных глаголов. Это было большим новшеством, затрагивающим как морфологию имен и глагола, так и синтаксический строй языка, и не только лезгинского».

«Грамматика лезгинского языка» Л. И. Жиркова, несмотря на некоторые упущения, сыграла существенную роль в развитии лезгинского языкоznания. Она до сих является ценным источником для языковедов и лингвистов всего мира.

После него определенный этап в истории изучения лезгинского языка связан с именем М. М. Гаджиева, который впервые разработал вопросы синтаксиса как простого, так и сложного предложения. Кроме того, М. М. Гаджиев является автором многих учебников для лезгинской школы, русско-лезгинского словаря.

Значительный вклад в историю изучения лезгинского языка вносят труды У. А. Мейлановой, в частности «Очерки лезгинской диалектологии». М., 1964. В данном труде исследованы почти все диалектные единицы лезгинского языка. Автор впервые выделяет в лезгинском языке три основных наречия (самурское, кубинское, кюринское); в свою очередь наречия делят на диалекты и говоры, а также на смешанные самостоятельные говоры.

Появившиеся в последние годы монографические работы и отдельные исследования по различным вопросам фонетики и грамматики лезгинского языка Р. И. Гайдарова, Ш. М. Саадиева, Г. В. Топурия и др. также способствуют развитию лезгинского языкоznания.

Седагет КЕРИМОВА

РЕДАКЦИЯДИЗ ЧАР

ТИВАРЦІЕЛ КІЕВИ ХҮРАЙ

Играли редакция! «Самурдин» ківачи чил күр сифте йикъяр зи рикел хъсандин алама. 1992-йисуз чи журналисти лезги Чалал газет акъудиз гатунайла за халкъдин адет тирвал «Тіварціел кіеви хұрай» лагъанай. Гила 20 йис алатауда күлухъ за и гафар тикрар хъйизва. Белки ағысакъял хъиз зи гафар кутугда жал. Декени! Күй «Самур» инлай күлухъни виш икъят хъувурай.

Авайвал лугъун хъи, 20 йисан къене чна газетдай газа чирвилер къачуна. Чаз лезгийрихъ гъихътин зурба алимар, шаирар, генералар аваты чир хъана. Юкъян виш иисарин чи къагъриманрикай газа маракълу мақъалаяр келна.

Рикел шадардай кар ам я хъи, и иисара чна «Самурдин» күмекдалди хайи чал генани дериндай чирна. «Гафалаг» рубрикади иллаки чи чирвилер артухарзаса. Газетдин чирна за хуш къевзай материалрик хъверерикай гузай мақъалаярн акатзава. Хъверерикай кхъидайла Къебеле районни рикелай ракъурмир. Чи хъверирихъни маракълу тарихар ава. Кылди лезги сихилрал атайлани квевай чи хъверерай лап машгъур ксар жагъуриз жеда.

Са делил гъиз кіанзава. Исятда за чи сихилдин ирид архадин тар түкірзава ва и гъакындар ктабни кхъизва. Сихилдин кылде авайди Казим буба я. Адан хтул тир Ағъядыз 1900-йисуз Тифлиса бегвили титул ганай ва урус пачагъ Николая ам Ширвандин лезгийрин бегвиле тайнарнай. Къубадин ва КЦарин ағылайри адал Ширвандин шагы лугъудай ва мугъманвилиз атайла гъакын къабулдай. Гъа и сихилдай тир Эфсер Шулькуров философиядин илимрін доктор я ва ада адалай вахтунда Москвада ківалахзава. «Самурдин» ківалахдарар Къебеледиз атайла, за абураз ихтин делилар жагъуриз күмек гуда. Чна күй рехъ хъузва.

Садай АГЪМЕДОВ,
Къебеле район.

Редакциядай: Вичин 71 яшар хъанвай Садай Агъмевов
Къебеледин нуғузду ағысакъалрикай я. Яргъял иисара
райондин кылдин товароведвиле ківалахай ам са шумуд
йис я пенсиядиз фена. С.Агъмевов пуд рушанни са гада-
дин буба я. Рушари институтар акылттарнава.
Редакциядин ківалахдаррихъ галаз сұғыбетдин вах-
тунда ағысакъалди районда газет кхъиз тада лагъана
газаған. И кылай адал разывал къалурза чна.

КВЕЗ ЧИДАНИ?

ЧИ ТЕАТРДИХЪ ГЗАФ
АГАЛҚҮНАР АВАЙ

50 йис инлай вилик Ф.Жабраиловади «Дүсттал» журналдин 6-нұмрадин чинриз акъудай «Лезгийрин драматургиядикай къейдер» мақъалада кхъейвал, лезгийрин театр сифтени-сифте Азербайжанда арады атайди я. 1905-йисуз Сураханыда тешкил хъайи лезги театрдиз машгъур драматург Идрис Шамхалова ресъбервал ганай. А вахтунда режиссёрмел машгъул хъайи И.Шамхалова Гъульсейн Халиловашъ галаз санал «Буржали» пьеса сөгнедал эцигнай.

1909-1910-йисара лезги театрди Бакудин Маилован театрда Шамилакай лезгийрин «Къафкъаздин цүквер» лугъудай пьеса къалурна. 1911-1912-йисара театрди пьеса Ахцеғани къалурна. 1912-йисалай театрди лезгийрин ва азербайжанвирин пьесайрилай гъейри урусин пьесаярни къалуриз хъана. 1914-йисуз Ахцеғья Бакудин фялеяр - театрдал рикелай алайбур тир С.Ағыбалаев, Г.Кисриева, Ш.Мусаханова, Б.Бабаханова Л.Н.Толстой «Сад лагъай эрекчүгвадайды» тівар алай пьеса къалурна.

1918-йисуз Ахцеғья театрдал рикелай алайбурун ківатал тешкилана. Абуру и ківаталдиз «Нур Ахцеғь» лугъуз хъанай. Ківаталдик И.Шамхалов, М.Эфендиев, Н.Эюбов, Ш.Мусаханов, С.Ағыбалаев, Б.Бабаханов, М.Гъажиев квай. Маракълу я хъи, а вахтунда ина лезгийрин пьесайрилай гъейри урусин ва къесепатан улкейрин халкъарин пьесаярни къалуриз хъанай. 1920-йисуз Ахцеғья «Советтин театр» лугъуз гъакыкъатдин театр тешкил хъана. Адахъ вичин дирекция, режиссёр, артистар, оркестр, печать ва штамп авай. Мұжкуд үй алатауда адал гъукуматдин театр лагъана. Гъа икел, лезги драматургияни вилик фена. Театрдин репертуарда лезги драматургрикай И.Шамхалова, Г.Кисриева, Ж.Эфендиева ва масадбуру хъайи пьесайри генани Чехичка къуна. Абурукай И.Шамхалован «Пери ханум» пьеса виридалай машгъур хъанай.

Лезги театр гъакыл Дагъустандинни сад лагъай театр я.

АЖДАГЬАНДИН ЙИС АЛУКЪЗАВА

РагъакIидай патан улквейрин агъалир и аждагъан писвилин, хылерин лишан яз гъисабда. РагъэкъечIидай патан улквейрин агъалир патал лагъайтIа, аждагъан хъсанвилен образ я. Лувар квай, сивий цай чукIурзавай, гъулягъдиз ухшар тир аждагъандиз китайвийри, японри ва кореявийри ибадат ийида. Китайды Аллагъдин къвалера, къапарин винел, машинрал аждагъандин шикилар яда. Гзафбуру чиз кутуграй лутуз чин бедендал ихтигин татуировкаяр ийиз тада.

Аждагъандиз жегил рушар кълан хъуникай РагъакIидай пата гзаф мифар чкъланва. Гуя

абуру чиз кълан рушарин иви хъзвазвайди я къван. 2012-йис чулав рангунин цин аждагъанди идара ийида. Им гзаф гужлу, чехи гъукум гвай, вири месэлаяр гъялиз алакъдай лишан я. Астрологри аждагъандин йис вири патарихъай хъсанди жеда лугъузва. Зегъметдэл рикI алай, чипхъ алакъунар авай инсанриз ам генани кутугда.

ИНТЕРНЕТДА ЦИЙИ ЛЕЗГИ САЙТАР

www.samurpress.net

 Самур

Ингье къелзавайбурун, иллаки жегильрин, лезги Чалан пешекаррин, къецепатан лингвистрин, гъакIини дүньядин чара-чара улквейра яшамиш жезвай чи ватанэгълийрин тэлабунар фикирда къуна сайт цийи кылелай түккүүрна чна. Ирид вацран зегъметдикай гила виридавай менфят къачуз жеда. Цийи сайт Азербайжандин тэвэр-ван авай пешекар Айдын Агъамирзоева түккүүрна. Сайтинин чинар гъар гъилера дизайннер Къошкъар Алиева цийи хъийида. Редакциядихъ сайтина газетдин вири архив, гъакIини гзаф марагълу материалар гъакъардай ният ава.

www.Juvanbur.net

Лезги сайтина сиягъда мад са цийиди гъатна. Чи халкъдин меденият теблигъзувай и сайт түккүүрайбур Азербайжандин "Üfüq-S" тешкилат ва "Самур" газетдин кылин редактор С.Керимова

я. Ина чи халкъдин медениятдин чара-чара хилери-кай, лезгийрин сейли ксарикай малуматар гъатнава, этнография-

дин ва фольклордин материалар ганва. Сайт шикилри, аудио ва видео материалари тамамарзва.

www.sedagetkerimova.com

Седагет Керимова

менфят къачузувайбур патал хъсан чешме я. Пешекарвиледи түккүүрнавай ихтигин нубатдин сайтиракай сад и мукувара кардик кутунва. Ам журналист, шаир ва къыираг Седакъет Керимовадин кылди сайт я. Ина С.Керимовадин умурдин рекыкай, яратмишунрикай, ада кылиз акъуднавай проектирикай гегъенщдиз малуматар, эсеррин чешнеяр, фотогалереяда лагъайтIа, марагълу шикилар гъатнава.

ИМУЧА-МУЧА...

Имуча-муч
Муч - халича:
Таран кукIвал -
Элкъвеј са къвал,
Къвалин къене -
Агъзур аял.

Имуча-муч
Муч - халича:
Къатар-къатар
Вегъенва мес,
Сала санбар
Аквада квезд.

Имуча-муч
Муч - халича:
Идаз жагъиз,
Адани хъваз,
Мулькуд вичиз
Ава дакIваз.

Имуча-муч
Муч - халича:
Лацуди кваз,
Яруди хъваз,
Гъамиша нуш
Жеда ам ваз.

АЯМДИН ХКЕТ

Садра са қас балугъар къаз фена. Са шумуд сятдин вахтунда адавай са балугъуни къаз хъанач. Эхирни адан чилина са къизил балугъ гъатна. Балугъди вич ахъяйтIа, касдин са мурад кылиз акъуда лагъана. Адаз къизил балугъди пуд мурад кылиз акъудна къланзувайди хъсандин жезвай. Балугъди вирина кризис я лутуз адан тек са мурад кылиз акъуда лагъана. Анжак ада вуч гайитIа, къуншидиз адакай къвед гуда хълагъна. Месела, ваз са машин хъайитIа, къуншидиз къвед жеда. Гила лагъ жуван мурад.»
Кас хиялри тухвана. Са къадар фикир-фагъум авурдалай къулухъ ада лагъана: «Зи са вил акъуда!»

ГАФАЛАГ

Гыилав	- совет
Гыили	- меслят
Гыирин	- тIвар-ван авай
Дерге	- сятдин кавча
ИкIи	- гъафте
Иштих	- икърар
Кэф	- кефер пад
Къух	- дагъдин къецил хур
Къейер	- къенвайбурун руыгъер
Къуъруък	- фокус
Ласвал	- мұытIульгъвал
Ләф	- кибиле пад
Мактун	- гъуърметлу
Макит	- илим
МаскIу	- мискIин
Миях	- атлу
Мэгъ	- рагъакIидай пад
Рэгъ	- рагъэкъечIидай пад
Талит	- гъуъжетунар
Тактун	- башчи
Хиле	- күймек
Хучаг	- шалвар
Хъалим	- вагъши
Хъилгар	- ағали

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

"Samur" qəzeti hər zaman abunə yazılımaq olar. Bunun üçün telefonla ünvan bildirmək kifayətdir.

Redaksiyamızla 432-92-17 nömrəli telefonla əlaqə saxlaya bilərsiniz.

QAYA Mətbuat Yayımlı MMC

Istənilən qəzet və jurnallara sərfəli qiymətə abunə yazılışlı elan edir.

Əgər siz qəzet və jurnalların rahatlıqla evinizi və ya ofisinizi çatdırılmasını;

Nəşrləri aldıqdan sonra abunə haqqını ödəmək və bu ödənişin formasını sərbəst seçmək hüququndan istifadə etmək;

Lazım gəldikdə tırajinizda dəyişikliklər etmək isteyirsinizsə, onda mütləq bizə müraciət edin.

Ən başlıcası ayda 1 dəfə nəşr olunan
"Samur" qəzeti abunə yazılın.

Bundan əlavə 2000 adda yerli və xarici nəşrlərə abunə yazılımaq üçün üzəgə getmək lazımdır.

Telefonla zəng etməyiniz kifayətdir:

Bakı şəhəri, 564-63-45, 564-48-96, 465-67-13

ALLAH RƏHMƏT ELƏSİN!

"Samur" qəzeti redaksiyasının kollektivi Adığözəlovlar ailəsinə tanınmış alim

Yəhya Adığözəlovun

ölümündən kədərləndiyini bildirir və dərin hñznlə başsağlığı verir.

SAMUR

Baş redaktor
Sədaqət KƏRİMOVA

Redaksiyanın ünvanı: AZ 1073 Bakı, Mətbuat prospekti, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 3-cü mərtəbə, 101-ci otaq.
www.samurpress.net
www.sedagetkerimova.com
e-mail: sedagetkerimova@rambler.ru

Hesab nömrəsi
26233080000
"Kapital bank"ın 1 sayılı Yasamal filialı kod 200037 VÖEN 130024708

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Mətbuat və
Informasiya Nazirliyində
qeydə almış.
Qeydiyyat nömrəsi - 78

İndeks: 5581

Tiraj: 2000

Tel: 432-92-17